

УДК 94(477)"1941-1944"

С. С. Іванов

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У статті описано особливості регламентації життя населення Волині в роки німецької окупації. Проаналізовано відповідні закони, постанови, накази, розпорядження, оголошення нацистської влади, їх зміст, особливості та вплив на повсякденне життя місцевого населення. Прослідковано зв'язок даних законодавчих актів з суспільною, політичною та економічною ситуацією на окупованій території. На їх основі зроблено висновки про те, яка роль відводилась Волині у планах гітлерівців. Дослідження базується на значному масиві архівних документів та тогочасних газет.

Ключові слова: регламентація, Волинь, німецька окупація, рейхскомісаріат "Україна".

Політика будь-якої влади знаходить своє відображення у певних законодавчих актах. Відповідно, суть німецького окупаційного режиму на території України (1941–1944 рр.) найбільш повно характеризують закони, постанови, розпорядження нацистської адміністрації. Дана тема привертала увагу вітчизняних та іноземних істориків: К. Бергкофа, В. Косика, К. Курилишина, О. Лисенка, Т. Пастушенко. Позитивно оцінюючи доробок названих дослідників, потрібно зазначити, що згадана тематика залишається недостатньо розробленою на регіональному рівні. Тому, спираючись на значний масив архівних матеріалів та окупаційної преси, автор спробував проаналізувати регламентацію життя населення Волині у зазначений період.

Політичні цілі війни Німеччини проти СРСР визначили її політику, окупаційний режим, економічні плани на захопленій радянській території. Усе це називалося "новим порядком". Під ним розуміли завчасно сплановану систему політичних, ідеологічних, економічних і військових заходів, що передбачали повну ліквідацію політичної незалежності, державності, економічний визиск захоплених земель, расову дискримінацію населення. Головною рисою встановленої влади був тотальний терор [1, с. 757].

Україні надавалося виключно важливе значення в майбутній системі німецьких володінь. Родюча українська земля привертала увагу фюрера, який вважав, що створення відповідних умов для німецького народу сприяло б збільшенню його чисельності [2, с. 534]. У планах колонізації зазначалося, що саме Україна здатна постачати все те, чого бракує рейхові для здобуття світового панування: продукти і сировину. Мета агресорів полягала у тому, щоб терористичним, насильницьким методом пограбувати окуповану територію та запровадити систему жорстокої експлуатації [3, с. 123].

Остаточна доля України була вирішена на таємному засіданні у ставці А. Гітлера 16 липня 1941 р. Він наголошував, що дуже важливо "цей величезний піриг зручно розкласти", з метою "по-перше, ним оволодіти, по-друге, ним керувати, по-третє, його експлуатувати" [2, с. 513].

17 липня 1941 р. вийшов наказ про запровадження цивільного управління завойованими областями СРСР. Рейхсміністром у справах окупованих східних областей було призначено А. Розенберга. 20 серпня 1941 р. був створений рехскомісаріат "Україна" (далі – РКУ) на чолі з Е. Кохом. Тоді ж з'явилася директива А. Розенберга, про адміністративний поділ України. Територію РКУ було розділено на 6 генеральних округів (далі – ГО): "Волинь–Поділля", "Житомир", "Київ", "Дніпропетровськ", "Миколаїв", "Таврія" [4, с. 766–767].

29 серпня 1941 р. на зміну воєнній адміністрації прийшла цивільна. Територія Волині окрім, Звягеля (сучасного Новограда–Волинського), була включена до ГО "Волинь–Поділля" на чолі з обенгрупенфюрером СА Г. Шене. Звягель ввійшов до складу ГО "Житомир" на чолі з бригаденфюрером СС Е. Ляйзнером. Генеральні округи поділялися на гебіти (округи), якими керували гебітскомісари. Останні склалися з 2–12 районів, що співпадали з колишніми радянськими районами [5, с. 49]. Загалом територія Волині входила до складу 17 гебітскомісаратів (див. табл. 1).

Таблиця 1. Адміністративний поділ Волині в роки німецької окупації

Гебітскомісаріат	Райони	Гебітскомісар
1. Антоніни	Антоніни, Базалія, Красилів	Шіпер
2. Дубно	Дубно, Демидівка, Козин, Млинів, Острожець, Радивилів, Верба	Брокс
3. Горохів	Горохів, Берестечко, Локачі, Осютичі	Вестерхейд
4. Камінь–Каширський	Камінь–Каширський, Любешів, Морочно	Міхаеліс
5. Костопіль	Костопіль, Степань, Деражне, Людвипіль, Березно	Ленерт
6. Ковель	Ковель, Голоби, Маневичі, Мазєєво, Ратно, Турійськ, Содліще, Заболоття	Кемпф
7. Кременець	Кременець, Катеринин Міст, Почаїв, Шумськ, Вишневець, Вишгород	Міллер
8. Любомль	Любомль, Головне, Шацьк	Уде

9. Луцьк	Луцьк, Ківерці, Рожище, Колки, Олика, Піддубці, Сінкевичівка, Торчин, Цумань	Лінднер
10. Ровно	м. Ровно, район Ровно, Гоща, Клевань, Корець, Межиричі, Олександрія, Тучин	Беєр
11. Сарни	Сарни, Домбровиця, Клесів, Рокитне, Рафалівка, Володимирець	Гуала
12. Заслав (Ізяслав)	Заслав, Ляхівці (Білогір'я), Плужне, Теофіполь	Ноченхауер
13. Шепетівка	Шепетівка, Берездів, Полонне, Славута	Ворбс
14. Старокостянтинів	Старокостянтинів, Гризів, Остропіль, Стара Синява	Шредер
15. Володимир–Волинський	Володимир–Волинський, Порицьк, Устилуг, Верба	Вестерхейд
16. Здолбунів (ліквідований 1943 р. та приєднаний до Рівненського гебітскомісаріату)	Здолбунів, Мізоч, Острог	Маршаль
17. Звягель (Новоград–Волинський)	Звягель, Баранівка, Ярунь, Пулин	Шмідт

Джерело: [6, арк. 11–15]

Населенню під загрозою смертної кари заборонялося перетинати кордони, встановлені загарбниками на українській землі. При цьому була навмисно порушена існуюча раніше територіальна цілісність республіки.

Важливими чинниками, що визначали становище населення в роки окупації, були закони, постанови, розпорядження, нормативно-законодавча документація, оголошення, що видавалися нацистською владою. Для втілення у життя нових наказів та розпоряджень існував відповідний адміністративний апарат. Уся законодавча база, яка регламентувала життя волинян, зводилася до двох основних постулатів – цілковитого послуху і жорстокого покарання [7, с. 175–176]. Як виплало з відозви окружного комісара у Кременці про встановлення “нового порядку”, “окружний комісар є носієм офіціальних розпоряджень та судівництва [...] його розпорядження є наказом. Той, хто не застосується до тих розпоряджень, ігнорує їх або не виконує, буде покараний” [8, с. 109].

У повсякденному житті гітлерівська адміністрація забов'язувала населення безперечно виконувати розпорядження влади і поліції, забороняла будь-які збори і мітинги [8, с. 109]. З цією метою встановлювалася комендантська година. Так, за наказом костопільського гебітскомісара Ленерта перебування сільського населення на вулиці обмежувалося 19-ою годиною вечора, а міського – 20-ою [9, с. 4]. Нічний час тривав до 5-ої години ранку [10, с. 19]. У різних районах Волині комендантська година дещо варіювалася. Наприклад, у Луцьку, на прохання польової комендатури, вона була звужена з 22-ої год. вечора до 4-ої год. ранку [11, арк. 1]. Виняток становили лікарі, аптекарі, акушерки, яким видавалися спеціальні дозволи для перебування на вулицях у нічний час [9, с. 4].

Згідно з розпорядженням рівненського гебітскомісара В. Беєра усі особи, які проживали в радіусі 15 км від м. Рівного, повинні були мати при собі перепустки [12, с. 4]. Від 10 квітня 1942 р. початок поліційної години у місті переносився на 21-у годину [13, с. 4].

За негідкорення владі оголошувалася смертна кара. Рейхскомісар Е. Кох видав наказ, згідно з яким “кара смерті” очікувала кожного, хто підтримував членів банд, саботажників, злочинців, втікачів-полонених, надаючи їм харчі або іншу допомогу. Майно винуватців конфісковувалося [10, с. 21; 14, арк. 12]. Окружні комісари також наголошували, що недотримання зазначених вимог буде каратися “тяжкою в'язницею або смертю” [15, с. 4].

Цивільним особам заборонялося зберігати зброю та боєприпаси, які залишилися у великій кількості внаслідок швидкого просування лінії фронту. У закликах до волинян влада пропонувала збирати і здавати військове майно, обіцяючи за це гроші та товари [8, с. 110; 16, с. 4]. Окрім того, конфіскації підлягала зброя, що перебувала у приватному використанні [10, с. 18; 17, с. 4].

У примусовому порядку вилучалися радіоприймачі, велосипеди, друкарські машинки, фотоапарати [10, с. 18; 18, с. 85; 19, с. 4]. Цивільній та поліцейській владі наказувалося збирати мапи, огляди, статистичні матеріали для вивозу їх у Німеччину в канцелярію А. Розенберга. В подальшому вони використовувалися в пропагандистських цілях [20, арк. 4].

Поширеним видом покарання у рейхскомісаріаті “Україна” був принцип колективної відповідальності. Так, у наказі про покарання саботажників і шкідників у всіх галузях зв'язку від 10 жовтня 1941 р. наголошувалося, що будь-яке шкідництво карається незалежно від того, навмисно воно було вчинене чи з необережності. Зазначалося: “[...] якщо злочинець не буде знайдений, то в місцевості з населенням до 1000 жителів буде заарештовано 5 заручників, а в місцях з більшою кількістю населення – 10 заручників. 50 %

заарештованих, по можливості, мають бути євреями, а інші 50 % мають складати росіяни, поляки, українці. Якщо перешкода буде встановлена на відкритій місцевості, то до відповідальності буде притягнуте те управління, в район якого входить дана місцевість” [20, арк. 2].

Згідно з наказом військового коменданта України, за неінформування про перебування партизанів на території гебітскомісаріатів передбачалася смертна кара. Альтернативою ставала нагорода розміром 1000 крб. для осіб, що сприяли “унешкідливлюванню саботажників”. Інформатору гарантувалася анонімність, і, за бажанням, заміна грошей товарами першої необхідності [21, арк. 4].

Окупаційна влада весь час нагадувала населенню, що смертна кара і колективна відповідальність – основні міри покарання. За вбивство німецького чиновника або вояка каралася смертю певна кількість цивільних осіб. З огляду донесень поліції безпеки від 16 жовтня 1942 р. можна дізнатися, що на “... території комендатури Ровно протягом одного тижня розстріляно 36 бандитів та 236 їхніх прислужників, арештовано ще 42 бандити...” [10, с. 22]. За вбивство німецьких вояків шепетівський гебітскомісар Ворбс видав наказ про спалення сіл Вульки і Губельці Славутського району [22, с. 65]. А за спробу втечі декількох арештантів, вбивство ними гітлерівського урядника і вартового були розстріляні усі, хто утримувався в рівненській в’язниці [16, с. 4].

Законодавча база, яка регламентувала прописку та реєстрацію працездатного населення, дозволяла контролювати, а головне – обмежувати місце проживання і праці. Для цього в містах і селах створювалися спеціальні “мельдункові уряди”. Особи, які хотіли змінити місце проживання, повинні були негайно повідомити ці структури. Без дозволу гебітскомісара людина не могла залишити округу, в якій проживала [23, с. 4]. Наприкінці 1941 р. у всіх населених пунктах України було проведено перереєстрацію та перепис місцевих жителів [24, с. 855].

Архівні документи свідчать, що перепис населення доволі часто починався ще до прийняття німецькою владою офіційних рішень. Так, 30 липня 1941 р. голова Острозької районної управи В. Григорович видав наказ про обов’язковий перепис населення міста та району. Перепису підлягали усі особи, старші 15 р. При реєстрації вказувалися прізвище, ім’я, дата народження, національність та віросповідання. Обов’язок реєстрації дітей віком до 15 р. покладалася на батьків та власників помешкань. Зазначалося, що той, хто не з’явиться до перепису у вказаний термін, буде притягнений до відповідальності згідно із законами воєнного часу [25, арк. 171–172].

Усі громадяни, старші 15 р., повинні були пройти обов’язкову реєстрацію на біржі праці. Кожний працюючий підлягав найсуворішому нагляду, використовувався у найтяжчих роботах з максимальною ефективністю для завойовників. Рекомендувалося застосовувати до непокірних тілесні покарання. Так, Ярунський гебітскомісар орієнтував сільських старост на те, що за непослух на роботі можна карати навіть підвищенням [26, с. 9]. У Луцькій окрузі за ухилення від праці винуватця чекав надзвичайний суд, грошова кара або перебування у таборі примусової праці [18, с. 86].

1 березня 1942 р. Е. Кох видав розпорядження, яким обмежував можливість зміни місця праці [38, с. 1]. Тривалість робочого дня також регламентувалася. Владні розпорядження періодично нагадували волянням про часові рамки, що відводилися на виконання щоденного виробітку. Рівненський гебітскомісар В. Беєр наголошував, що “[...] найменший час праці становить 56 годин, при пересічному часі праці – 53 години [...] Доцільно встановлювати обідню перерву – 0,5 год. [...]”. Зростання тривалості робочого тижня пояснювалося необхідністю збільшення продуктивності та врегулювання часу праці. При цьому неділі і свята оголошувалися робочими днями [27, арк. 23].

Робітники підлягали жорсткому обліку. Населення повинно було обов’язково мати при собі особисті посвідчення та картки. Осіб, які не мали цих документів, чекало покарання [28, с. 4]. Примусовій реєстрації підлягали всі безробітні. Розпорядженням В. Беєра чоловіки Рівненської округи віком від 14 до 65 р., які не мали відповідної посвідки, зобов’язувалися з’явитися в уряді праці з подальшим використанням на найнеобхідніших господарських роботах. Реєстраційний контроль проходили селяни та ремісники-приватники. Населення попереджали, що “приділ продуктів буде в майбутньому залежати від пред’явлення робітничої картки уряду праці [29, с. 4]”.

У рейхскомісаріаті “Україна” умови праці та її оплата регламентувалися низкою постанов. Для визначення розміру зарплатні встановлювалося 6 груп для робітників і 5 – для службовців. Євреї та жінки отримували 80 % від встановленого розміру заробітної платні. Порушення меж оплати праці заборонялося [30, с. 4].

Наказами гебітскомісарів встановлювалися максимальні ціни на продукти харчування, товари та послуги. Так, “Урядовий вісник гебітскомісара в Рівному” містив розпорядження В. Беєра щодо дрібно–торговельних цін на продукти першої необхідності, в їдальнях та за надані послуги [14, арк. 2].

Досить часто основні продукти харчування заборонялося реалізовувати, оскільки вони йшли на забезпечення потреб армії і тилу. Для жителів міст основним джерелом отримання харчів були базари. Упорядкування базарної торгівлі давало можливість контролювати розподіл сільськогосподарських продуктів. Німецькі чиновники визначали дні торгів та перелік продуктів, які дозволялось продавати. Наприклад, у Рівному базарним днем був четвер [31, с. 4]. У Звягелі базарні торги припадали на неділю [32, арк. 43].

Перед кожними торгами оголошувалися ціни, що мали бути суворо дотримані. Продавець вивішував табличку, на якій вказував свої паспортні дані та місце проживання. Недотримання поставлених вимог каралося штрафом 1000 крб., арештом або конфіскацією товару. При цьому покаранню підлягали і продавець, і покупець [31, с. 4]. Селяни, які влаштовували торги у невстановлений день та не мали посвідки

“щодо цілі своєї подорожі”, підлягали арешту, а їхні вози конфісковувалися і продавалися з аукціону [33, с. 2]. За невиконання сільськогосподарських поставок торги взагалі скасовувалися. Так, старокостянтинівський окружний комісар повністю заборонив торгувати продуктами [22, с. 68]. Заборона торгувати окремими сільськогосподарськими продуктами, в першу чергу зерновими, потягнула за собою кампанію проти самогоноваріння, розгорнуту в рейхскомісаріаті “Україна”. До 15 червня 1942 р. рекомендувалося здати всі “винокурні апарати” та “ручні млини” [34, с. 1].

Гітлерівці намагалися максимально можливо використовувати ресурси української землі і людей, які на ній працювали. Постійно видавалися постанови про охорону врожаю. 30 липня 1942 р. Е. Кох підписав наказ про “громадську охорону жнив”, який діяв до 1943 р. У часописі “Волинь” зазначалося, що “кожний бере на себе відповідальність за безпеку народного добра”. Недотримання розпорядження передбачало покарання, включно до смертної кари та конфіскації майна [19, с. 4].

Під страхом конфіскації до сільськогосподарських робіт залучалися тяглові тварини, які перебували у приватній власності [35, с. 4]. Крім того, селяни зобов'язувалися здавати продовольчі контингенти для забезпечення потреб рейху. Норму здачі останніх потрібно було виконати до кінця господарського року [3, с. 4].

Окупанти намагалися максимально використовувати світловий день для швидкого завершення сільськогосподарських робіт. До жнив залучалися не лише селяни, а й мешканці міст та школярі. У випадку потреби вони могли працювати і вночі [35, с. 4; 36, арк. 111–114]. На засіданні окружних комісарів Волині і Поділля в Луцьку 29 травня 1943 р. генерал-комісар Г. Шене зауважив: “[...] 12-річний хлопець як резерв може взяти підводу [...] Альфою і омегою втихомирювання українців є заохочування до праці” [18, с. 93].

Під час заготівель і для підвищення продуктивності праці використовувалися премії за своєчасне їх виконання. Як приклад, за кожну здану свиню надавалася премія у вигляді 1 кг цукру, 1 кг солі, 0,5 л горілки, 10 коробок сірників [37, с. 3]. Преміальна пунктова система виглядала так, що в середньому 25 пунктів дорівнювали 10 крб. [38, арк. 29].

В умовах війни важливим завданням окупаційної адміністрації була організація охорони та ремонту доріг, залізничних колій, мостів. Законодавча база забезпечувала їх виконання. Так, заборонялось їздити по шосе підводами, відводячи їм лише ґрунтові дороги [39, с. 4; 40, с. 83]. Селяни відпрацьовували 8 днів на місяць на ремонтних роботах чи побудові нових шляхів. Відповідний наказ костопільського гебітскомісара Ленерта зобов'язував “усіх посідачів фурманок відбути 8–денну службу кіньми (шарварок)”. Порушення наказу передбачало штраф у розмірі не нижче 100 крб. [41, с. 4].

Окремі постанови стосувалися користування мостами. На початку 1943 р. звягельський гебітскомісар Шмідт видав розпорядження, яким забороняв зупинятися на мостах або ходити під ними. Порушників чекало суворе покарання [40, с. 84]. Подібні накази стосувалися і залізничних колій. Гебітскомісари Костопільської та Сарненської округ через місцеві часописи оголосили, що їх жителям забороняється ходити вздовж залізничних колій та біля переїздів, особливо вночі. За наближення до колії менш, ніж на 300 м, передбачався розстріл [42, с. 4; 43, с. 4].

Регламентатії підлягало комунальне господарство. У закликах до населення містилися конкретні вимоги щодо догляду за будинками, подвір'ями, тротуарами, дорогами. 19 серпня 1942 р. Луцька міська управа видала наказ, у якому наголошувалось, що “[...] голови громадських управ відповідають за наведення громадянами порядку і чистоти на вулицях та подвір'ях” [11, арк. 2]. Розпорядженням Звягельської міської управи від 24 лютого 1942 р. вулиці міста було поділено на три категорії. Мешканці міста зобов'язувалися тримати у чистоті відповідні ділянки вулиць навпроти своїх будівель [44, арк. 21].

Окрема увага приділялася дотриманню санітарно-гігієнічних норм, а також догляду за криницями і туалетами. Особливо це стосувалося господарів дворів, які не були підключені до каналізації. Зокрема, за порушення санітарних вимог жителів Звягеля чекало грошове покарання до 200 крб. або арешт терміном до 14 діб [44, арк. 4].

Через поширення епідемій у містах відкривалися санітарні пункти. Про всі випадки захворювань потрібно було повідомляти відповідну санітарну службу. Рівненський гебітскомісар В. Беєр застерігав населення краю, що “[...] незголошення епідемічно хворого каратиметься по закону військового часу і буде уважатися за саботажну дію” [45, с. 4].

Окупаційна влада вважала, що обов'язково потрібно знищувати бродячих тварин, зокрема собак і котів, як носіїв інфекційних хвороб. Населення зобов'язувалося реєструвати домашніх тварин, прививати їх від сказу, вигулювати з повідками і намордниками [46, с. 4]. Крім того, за собак сплачувався спеціальний податок. Виняток становили особи, які тримали собак за дорученням влади [47, с. 51]. У комунальному господарстві м. Луцька навіть існувала посада міського собаколова, в обов'язки якого входило “[...] збирати падшу худобу на вулицях міста і околицях [...], а також ловлення собак, що не прив'язані, худоби, коней [...]”. За невиконання обов'язків собаколов звільнявся і сплачував штраф у розмірі 5000 крб. [48, арк. 144].

У зимовий період вимагалось очищати тротуари і дороги від снігу. З цією метою при районних та міських управах створювалися спеціальні шляхово-експлуатаційні бригади, що зобов'язувалися доглядати за їхнім станом та проводити профілактичні ремонти [39, с. 4].

Жорсткими обмеженнями і вимогами вчасної оплати характеризувалась система комунальних послуг. Неплатника очікувало виселення без надання житлової площі. Розмір платежів за комунальні послуги відрізнявся у різних регіонах Волині. Зокрема, костопільський гебітскомісар у своєму розпорядженні від 1 січня 1942 р. повідомив, що за 1 житла з водопроводом і каналізацією потрібно сплатити 1.10 крб., а без зручностей – 1.00 крб.; напівпідвальне помешкання і помешкання на горіщі – 0.90 крб.; кімнату без вікон – 0.80 крб. Орендна плата за промислове приміщення на головних вулицях становила 2 крб. за 1 м², на

бічних – 1,50 крб. [49, арк. 17–18]. Крем'янецький гебітскомісар поділив житловий фонд на чотири категорії, де оплата за 1 м² коливалася від 0,75 до 2,40 крб. За 1 м² торговельних приміщень сплачувалось 4,50 крб., складів – 3,40 крб., гаражів і стаєнь – 1,10 крб., промислових приміщень – 3,40 крб., канцелярських – 1,50 крб. [40, с. 87].

Населення зобов'язувалося платити за воду та встановлювати лічильники [14, арк. 5]. Найбільша ж увага приділялася використанню електроенергії, яка жорстко регламентувалася. Рівненський гебітскомісар В. Беєр своїми наказами обмежив допустиму потужність електричних ламп, а також заборонив використовувати електрику з 16-ої до 24-ої години. За порушення цих вимог передбачалася конфіскація електроприладів або грошове покарання розміром 1000 крб. [14, арк. 2]. У грудні 1942 р. крем'янецький гебітскомісар Міллер встановив максимально дозволена кількість кіловат, які можна було використати протягом місяця. Ця кількість змінювалася залежно від місяця. Так, у січні можна було використати 12 кВт, а в липні – лише 2 кВт. У 20.30 світло взагалі потрібно було вимкнути [40, с. 87].

Законодавчі обмеження стосувалися і культурного життя. Зокрема, запроваджувалася реєстрація музикантів, танцюристів, акторів, а також музичних інструментів, що зберігалися у населення. Така акція відбулася у м. Звягелі у березні 1942 р. [47, арк. 28]. Згідно з розпорядженням В. Бєсра, жителям Рівного дозволялося відвідувати міський театр лише раз на тиждень. У цей день початок комендантської години переносився на 23-ю год. [14, арк. 8]. Застерігалось, що вистави повинні йти лише українською мовою. Майже всі дозволені п'єси були дореволюційною водевільною класикою [5, с. 202–203].

23 лютого 1942 р. Е. Кох видав розпорядження щодо відвідування кінотеатрів [14, арк. 7]. Робився наголос на те, щоб "працівники німецьких цивільних установ не відвідували разом з українцями ні театрів, ні концертів, ні танців [...] Заборона поширюється на всі українські розваги, за винятком тих, що проводяться німецьким керівництвом [...] Спільні з українцями відвідання кіно дозволяються тільки в тому випадку, якщо з технічних причин окремі ланки для німців і українців неможливі. Але в тому разі українці повинні сидіти окремо і на гріших місцях" [22, с. 61–62].

У кінотеатрах транслювалися пропагандистські кінохроніки, а також німецькі розважальні стрічки. В одному зі звітів рейхскомісару Е. Коху наголошувалося, що "[...] німецькі фільми сприймаються населенням залюбки. Особливо новини дня на українській мові справляють великий вплив на відвідувачів [...]" [50, арк. 7].

Дієвим інструментом впливу на свідомість та світогляд людей були радіо і періодична преса. Здебільшого вони використовувалися для нормативно-організаційного інформування населення [40, с. 88]. Радянська література вилучалася з бібліотек та ліквідовувалася. Вилученню підлягали книги зі шкільних бібліотек, за винятком підручників з фізики, алгебри, геометрії [8, с. 111–112]. Генеральний комісар Волині і Поділля Г. Шене рекомендував учням початкових шкіл за браком підручників користуватися часописами "Українська дитина" (Костопіль), "Орленя" (Рівне), "Малий школяр" (Шепетівка) [51, с. 4].

Отже, політична окупантів мала торкатися усіх сфер повсякденного життя населення Волині. Вона знайшла своє відображення у відповідних постановах, законах, розпорядженнях, зверненнях німецької адміністрації. Усі ці законодавчі акти базувались на двох головних постулатах – послух та покарання. Інколи нацисти йшли на деякі поступки, проте вони мали короткотривалий характер і зумовлювалися конкретною політичною ситуацією.

Джерела та література

1. Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.
2. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів: НТШ 1993. – 660 с.
3. Вісті для українських селян. – 1942 р. – 21 червня. – 4 с.
4. Лисенко О. Окупаційний режим в Україні у 1941–1943 рр.: адміністративний аспект / О. Лисенко, В. Нестеренко // Архіви окупації. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – С. 762–768.
5. Берггоф К. Жнива розпачу: Життя і смерть в Україні під нацистською владою / К. Берггоф. – К.: Критика, 2011. – 455 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3206 "Рейхскомісаріат України", оп. 2, спр. 232 "Адміністративний поділ генеральних округів рейхскомісаріату України за 1941 – 1942 рр.", 21 арк.
7. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945. – К.: Книга пам'яті України, 2000. – 944 с.
8. Радянська Тернопільщина 1939–1958: Документи і матеріали. – Львів: Каменяр, 1971. – 430 с.
9. Костопільські вісті. – 1941 р. – 28 грудня – 4 с.
10. Ровенщина у роки Великої Вітчизняної війни Радянського союзу 1941–1945. – Львів: Каменяр, 1989. – 223 с.
11. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. Р–1 "Луцька міська управа", оп. 1, спр. 1 "Оголошення про обмеження руху населення", 2 арк.
12. Волинь. – 1941 р. – 19 жовтня. – 4 с.
13. Волинь. – 1942 р. – 12 квітня. – 4 с.
14. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.), ф. Р–22 "Рівненський гебітскомісаріат м. Рівне Рівненської області", оп. 1, спр. 4 "Урядовий вісник гебітскомісара у Рівному – 1 квітня 1942 р. – 15 жовтня 1943 р.", 72 арк.
15. Костопільські вісті. – 1942 р. – 3 травня. – 4 с.
16. Волинь. – 1943 р. – 18 березня. – 4 с.
17. Голос Сарненщини. – 1942 р. – 17 травня. – 4 с.
18. Волинь Радянська (1939–1964): Збірник документів і матеріалів. – Львів: Каменяр, 1971. – 347 с.
19. Волинь. – 1943 р. – 24 червня. – 4 с.
20. ЦДАВО України, ф. 3206 "Рейхскомісаріат України", оп. 1, спр. 2 "Наказ про покарання саботажників та шкідників у всіх галузях зв'язку. Офіційні повідомлення рейхскомісара України", 14 арк.

21. Держархів Рівненської обл., ф. Р-22 "Рівненський гебітскомісаріат м. Рівне Рівненської області", оп. 1, спр. 22 "Заклик до українського народу про запис на роботу до Німеччини", 5 арк.
22. Поділля у Великій Вітчизняній війні (1941–1945 рр.): Збірник документів і матеріалів. – Львів: Каменяр, 1969. – 415 с.
23. Костопільські вісті. – 1943. – 22 серпня. – 4 с.
24. Пастушенко Т. Використання праці українських примусових робітників у Третьюму рейху / Т. Пастушенко // Архіви окупації. 1941–1944. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – С. 854–859.
25. Держархів Рівненської обл., ф. Р-22 "Рівненський гебітскомісаріат м. Рівне Рівненської області", оп. 1, спр. 3 "Урядовий вісник гебітскомісара у Рівному – 1 квітня 1942 р. – 15 листопада 1942 р.", 23 арк.
26. Житомирщина в період тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками 1941–1944 рр. – Житомир: Радянська Житомирщина, 1948. – 218 с.
27. Держархів Рівненської обл., ф. Р-33 "Рівненська міська управа", оп. 6, спр. 1 "Накази та розпорядження міської управи, тимчасовий розподіл праці по відділах міської управи", 42 арк.
28. Волинь. – 1942 р. – 19 квітня. – 4 с.
29. Волинь. – 1943 р. – 19 грудня. – 4 с.
30. Волинь. – 1941 р. – 25 грудня. – 4 с.
31. Волинь. – 1941 р. – 16 листопада. – 4 с.
32. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. Р-1440 "Редакція газети "Звягельське слово", м. Звягель Житомирська область", оп. 1, спр. 2 Редакція газети "Звягельське слово", 145 арк.
33. Костопільські вісті. – 1941 р. – 26 жовтня. – 4 с.
34. Костопільські вісті. – 1942 р. – 31 травня. – 4 с.
35. Волинь. – 1943 р. – 4 липня. – 4 с.
36. Держархів Рівненської обл., ф. Р-33 "Рівненська міська управа", оп. 2, спр. 22 "Копії розпоряджень і наказів гебітскомісара м. Рівного, генерального комісара для Волині і Поділля та шкільного відділу управи", 135 арк.
37. Вісті для українських селян. – 1943 р. – 1 січня. – 4 с.
38. Держархів Рівненської обл., ф. Р-78 "Рівненський міський кооператив", оп. 1, спр. 16 "Наказ українського комісаричного бургомистра в м. Рівне", 29 арк.
39. Волинь. – 1943 р. – 24 січня. – 4 с.
40. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.) / К. Курилишин. – Львів, 2010. – 328 с.
41. Костопільські вісті. – 1941 р. – 16 листопада. – 4 с.
42. Голос Сарненщини. – 1943 р. – 30 травня. – 4 с.
43. Костопільські вісті. – 1943 р. – 21 березня. – 4 с.
44. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1440 "Редакція газети "Звягельське слово", м. Звягель Житомирська область", оп. 1, спр. 1 "Редакція газети "Звягельське слово", 186 арк.
45. Волинь. – 1942 р. – 5 березня. – 4 с.
46. Волинь. – 1941 р. – 30 жовтня. – 4 с.
47. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1162 "Звягельська міська управа, м. Звягель Звягельського району Житомирської області", оп. 1, спр. 1 "Оголошення Звягельської міської управи Житомирської області за 1942 рік", 6 арк.
48. Держархів Волинської обл., ф. Р-1 "Луцька міська управа", оп. 1, спр. 60 "Повістки громадянам про явку на різні роботи та розпорядження посадника м. Луцька", 150 арк.
49. Держархів Рівненської обл., ф. Р-82 "Місцевий комітет самопомогі м. Костополя", оп. 1, спр. 1 "Обіжники та розпорядження по організації зимової допомоги та справоздання", 31 арк.
50. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 57, оп. 4 "Колекція документів з історії Комуністичної партії України", спр. 108 "Звіт рейхскомісара України Коху про організацію, роботу окупаційної влади та політико-економічне становище в Україні з початку німецько-фашистської окупації дот грудня 1941 р.", 37 арк.
51. Костопільські вісті. – 1942 р. – 19 липня. – 4 с.

Иванов С. С. Регламентация жизни населения Волыни в годы немецкой оккупации.

В статье описаны особенности регламентации жизни населения Волыни в годы немецкой оккупации. Проанализированы соответствующие законы, постановления, приказы, распоряжения, объявления нацистской власти, их содержание, особенности и влияние на повседневную жизнь местного населения. Прослежена связь данных законодательных актов с общественной, политической и экономической ситуацией на оккупированной территории. На их основании сделаны выводы о том, какая роль отводилась Волыни в планах гитлеровцев. Исследование базируется на значительном массиве архивных документов и газет того времени.

Ключевые слова: регламентация, Волынь, немецкая оккупация, рейхскомиссариат "Украина".

Ivanov S. S. Regulation of life on Volyn' during the German occupation.

This article describes the features of the regulation of the Volyn's population during the German occupation. Author analyzed relevant laws, regulations, orders, announcements of Nazi power, their content, features and impact on the everyday life of local people. Particular attention was paid to link of these legislation acts with the social, political and economic situation in the occupied territories. All this made it possible to draw conclusions about the place of Volyn' in the plans of the Nazis. The study is based on a significant array of archival documents and occupation press.

Keywords: regulation, Volyn', German occupation, reichscommissariat "Ukraine".